

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕРНОВОГО РИНКУ

Р.В. Данильченко, здобувач

Миколаївський національний аграрний університет

Розглянуто основні форми і методи державної підтримки зернового виробництва у країнах з розвинутою ринковою економікою. Окреслено основні переваги та недоліки застосування з метою запровадження їх в Україні.

Постановка завдання. У структурі агропромислового виробництва Миколаївської області зернове господарство займає одне з провідних місць. Маючи досить вдале географічне положення та природно-кліматичні умови для вирощування зерна, господарства області, займаючи 4,9% площі сільськогосподарських угідь країни, виробляють лише 2,8% всього зерна.

Проте на сьогодні ефективний розвиток зернового виробництва залежить не лише від природних умов регіону, ефективності використання виробничого потенціалу, а й від розвитку та функціонування зернового ринку, розвиненості його інфраструктури. Від нього залежать строки, обсяги товарного зерна, ефективність реалізації готової продукції, швидкість обороту вкладених коштів та забезпеченість споживачів зерном та продуктами його переробки. Крім того, зерновий ринок справляє вплив на функціонування інших сільськогосподарських ринків. Таким чином, динамічний розвиток зернового ринку є поштовхом розвитку всього продовольчого комплексу, що дасть можливість подолати існуючі кризові явища в економіці.

Безумовно, для ефективного розвитку ринку зерна необхідним є розроблення дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування. Основними сучасними проблемами, що стримують розвиток ефективного зернового ринку, є нестійка цінова політика, відсутність поінформованості про стан ринку, недосконалість державного регулювання ринкових відносин тощо. На сьогодні вважається, що ринок

© Данильченко Р.В., 2014

здатний до повного саморегулювання, суттєво нівелюються можливості державного регулювання ринку. Це визначає потребу вивчення аспектів об'єктивної необхідності державного регулювання зернового ринку, розробки його основних принципів та механізмів. Вивчення досвіду державного регулювання ринку зерна в розвинутих країнах для його узагальнення та впровадження і обумовило мету нашого дослідження.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питаннями дослідження розвитку та функціонування ринків аграрної продукції займалися багато сучасних вчених. Серед них можна відмітити роботи В.Г. Андрійчука, М. Дем'яненка, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка, С.В. Кваші, М.Г. Лобаса, І.І. Червена та ін. Однак, виявлення основних аспектів та тенденцій розвитку регіонального зернового ринку потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Нині в розвинутих країнах світу розроблена і працює досить потужна система державного регулювання зернового ринку. Проте не варто забувати, що становлення цієї системи пройшло достатньо тривалий шлях розвитку.

На першому етапі становлення системи сільське населення переважало міське і більша частина людей харчувалася тим, що вирощувала самостійно, норми споживання були мінімальними, витрати на харчування сягають 70% від доходу. На цьому етапі державою лише створюються страхові резерви продовольства (переважно зерно) на випадок стихійних випадків.

Для наступного етапу характерним є збільшення питомої ваги міського населення до 70%, виробництво продуктів харчування є ще недостатнім, проте знижуються затрати на харчування до 50%. На цьому етапі держава застосовує мірі регулювання ринку для перерозподілу коштів від споживачів до виробників. Завдяки таким заходам відбувається насичення продовольчих ринків, настає розмаїття продуктів харчування.

Третій (сучасний) етап розвитку характеризується значним скороченням чисельності сільгоспвиробників до 15%,

зменшенням витрат на харчування до 10-15%, повне забезпечення власного населення продуктами харчування та наступає етап перевиробництва продукції і необхідності реалізації надлишків за кордоном. На цьому етапі держава переходить до прямих виплат сільгоспвиробникам з бюджету. Держава отримує можливість підтримувати сільське господарство за рахунок бюджету, регулюючи тим самим фінансові потоки на ринках на користь аграріїв.

Україна на сьогодні знаходиться на другому етапі розвитку, коли необхідним є насичення ринку якісним продовольством, проте вступивши до СОТ, вимушена застосовувати заходи, притаманні третьому етапу, згідно з вимогами організації. Таким чином, виникає певне протиріччя, що гальмує розвиток сільського господарства країни.

У розвинутих країнах державна політика в галузі зерновиробництва спрямовується на досягнення стійких обсягів виробництва власного зерна. Це дає гарантію продовольчої безпеки та економічної незалежності. Крім того, захист внутрішніх виробників зерна від зовнішньої конкуренції та розширенні обсягів продажу зерна на світовому рівні.

Сучасний високий рівень зернового господарства таких країн, як Японія, США, Канада, країни Європейського союзу, на думку дослідників, є результатом ефективного використання економічного механізму державної підтримки та регулювання виробництва зерна [2] (табл. 1).

У країнах з розвинутою ринковою економікою пріоритетним є високий рівень державної підтримки виробництва зерна, яка надається як за рахунок бюджету, так і фінансових внесків від недержавних суспільних та інших організацій. При цьому державна підтримка спрямовується як на допомогу галузі в цілому, так і окремим виробникам зерна, зокрема фермерам. Питома вага підтримки галузі у загальних видатках коливаються в межах від 8,5% (у країнах Європейського союзу) до 33% (у Сполучених Штатах Америки). В Україні на сьогодні ця цифра складає 1,8% всіх видатків держбюджету (табл. 2).

Показники виробництва у зернових господарствах країн з розвинутою економікою*

Країни	Зернові та зернобобові культури						Внесення мінеральних добрив на 1 га, кг	Кількість тракторів, тис. шт.	Кількість зернозбиральних комбайнів, тис. шт.
	посівні площі, мґн га		урожайність, ц/га		валовий збір, млн т				
	всього	у т.ч. пшениця	всього	у т.ч. пшениця	всього	у т.ч. пшениця			
США	60	21,7	58,1	28,5	345,4	60,5	114	4800	662
Канада	20,5	11,2	28,9	24,5	56,8	26,9	68	715	134
Японія	2,1	0,2	61,4	37,6	12,9	0,7	315	2120	1120
ЄС	40	18,2	55,8	58,4	221,8	105,5	190	7100	540
Німеччина	7,4	3	62,7	72,8	45,9	21,6	249	1190	135
Франція	9,7	5,4	71	71,3	68,6	37,6	270	1270	111
Китай	90	0,9	45,7	37,3	412	109,4	291	798	195

* побудовано на основі вивчення джерел [2]

Рівень державної підтримки виробництва зернових культур, % від вартості виробленого зерна*

Культури	Країни			
	США	Канада	Японія	Держави ЄС
Пшениця	38	18	85	56
Кукурудза	23	11	-	44
Рис	14	-	84	29
Інші	38	13	68	68

* побудовано на основі вивчення джерел [3]

Основними важелями економічного механізму державної підтримки та регулювання виробництва зерна зарубіжних країн є:

- ціноутворення: встановлюються цільові, залогові, порогові ціни; підтримуються ринкові ціни та відбувається цінове регулювання, що дозволяє стабілізувати рівень доходів фермерів та згладжує диспаритет цін у сільському господарстві;
- прямі субсидії та дотації фермерам на виробництво, транспортування, зберігання та переробку зерна, у тому числі в районах з несприятливими умовами виробництва зернових;
- фінансування цільових програм, що сприяють розвитку виробництва зерна, та впровадження довгострокових проектів підвищення якості ґрунту, рекультивації та іригації земель, а також переводу всього зернового господарювання на біологічні основи;
- пільгове кредитування виробництва зерна, у тому числі субсидування виплати відсотків за отриманими кредитами;
- захист внутрішнього зернового ринку через цінову політику, мито, квоти та регулювання попиту і пропозиції на зерно;
- субсидування експорту зерна;
- пільгове оподаткування фермерських господарств;
- страхування врожаїв зернових культур;

- стимулювання науково-технічного прогресу в галузі розробки технологій вирощування зернових культур;
- розвиток аграрної освіти та підготовка кваліфікованих кадрів.

Також в цих країнах є досить розвиненою система непрямой державної підтримки виробництва зерна:

- стимулювання за державний рахунок системи комунально-побутового обслуговування фермерів та вирівнювання їх доходів з доходами міського населення;
- розташування промислового виробництва в районах вирощування зернових з метою забезпечення фермерів роботою у позасезонний період сільськогосподарських робіт.

У структурі державної підтримки виробництва зерна значні ресурси, а саме 50-60%, спрямовуються на підтримку ринкових цін, на прямі виплати фермерам виділяється 20-33% всіх коштів та на інші види підтримок – до 25%.

Найбільша увага в напрямі державної підтримки зерновиробництва в розвинутих країнах надається ціновій політиці. Схема державного регулювання цін на зерно приблизно однакова у всіх країнах: встановлюються верхні та нижні межі коливань цін, визначаються цільові, заставні, порогові та інші ціни та відповідно використовуються на зерновому ринку.

Цільові ціни на зерно встановлюються для розрахункових операцій та орієнтування для відшкодування витрат. Порогова ціна визначає рівень митного захисту внутрішніх цін на зерно. Цільова та порогові ціни визначають верхню межу захисту внутрішніх цін на зерно. Заставні ціни – нижній поріг гарантування цін на зерно і є пов'язаними з рівнем світових цін. Якщо протягом певного періоду світові ціни стають нижчими заставних, то фермери можуть викупити своє зерно і отримати чистий прибуток через різницю цін.

Рівень оподаткування фермерських господарств є досить низьким. Загалом всі податки становлять від 2,5 до 6% всіх витрат фермера на виробництво зерна, при цьому половина цих виплат – податки з прибутку та на нерухомість.

За масштабами державної допомоги аграріям, Японія посідає перше місце серед інших країн світу. «Основний закон про продовольство, сільське господарство та сільську місцевість» визначає протекціоністську політику держави в аграрній сфері. Стосовно регулювання виробництва пшениці та рису, розроблено спеціальну програму, в якій передбачено субсидування виробництва зерна цих культур. Значну частину цих виплат становлять різні компенсаційні виплати. Державою встановлюються адміністративні ціни, за якими щорічно в національний резервний фонд закуповується до 15 млн т рису власного виробництва, це становить 14% рівня річного споживання [5].

Державна підтримка зернової галузі в Японії складає декілька десятків млрд доларів, також близько 1,2 млрд дол. надається недержавними суспільними організаціями.

Крім прямих компенсацій, державою використовуються імпорتنі квоти, тарифи та різні податки на імпортне зерно. Також держава сприяє фермерам у лізингу високопотужних тракторів, рисопосадкових машин, техніки для внесення пестицидів тощо.

Однією з найбільших виробників зерна є США. На сьогодні більше третини фермерських господарств США отримують прямі субсидії від держави на суму понад 12 млрд дол. До 7 млрд дол. щорічно отримують фермери – виробники зерна, питома вага державної підтримки у собівартості зерна становить 38%. Розмір державної субсидії конкретного фермерського господарства визначається вартістю виробленої товарної продукції: чим більше вироблено продукції, тим більша сума витрат. Таким чином, у сільському господарстві Сполучених Штатів Америки підтримуються великі господарства.

У Канаді закупівля зерна проводиться федеральною корпорацією за базовими цінами, які визначаються і оголошуються на початку року. Якщо середня ціна на зерно, що реалізується кінцевому споживачеві, є вищою, ніж базова, то ця різниця також виплачується фермерам. Питома вага прямих виплат виробникам зерна сягає 60%.

У країнах Європейського Союзу політика державної підтримки виробництва зерна спрямована переважно на захист внутрішнього зернового ринку та стимулювання експорту. У собівартості пшениці державна підтримка сягає 56%. Кожного року фермерам виплачуються субсидії на суму 50 млрд дол.

Одним із важливих напрямів державної підтримки зернової галузі є страхування врожаїв. Так, у США державними програмами страхування щорічно охоплюється понад 1,3 млн контрактів, при цьому урожай страхується на площі близько 82,3 млн га (62% всієї площі посівів). Сума державних субсидій складає 1,4 млрд дол., що становить 53% всіх страхових внесків.

Програмами страхування у Канаді охоплено до 70% зернових культур, на що з держбюджету виділяється до 450 млн дол. Страхова система Німеччини здійснює пряме відшкодування державою виробникам зерна збитків, що викликані природними катаклізмами, однак фінансова допомога не перевищує третини збитків. Середній розмір державної компенсації зерновиробникам у Франції становить близько 45% збитку через стихійні лиха. Система державної підтримки аграрного страхування Іспанії субсидує виплати майже по повному пакету ризиків, однак стосуються такі виплати лише зернових і зернобобових культур. Величина відшкодування визначається як різниця між гарантованим (65% очікуваного) врожаєм та реальним.

Цікавим є зарубіжний досвід у створенні умов для ефективної реалізації вирощеного зерна. У країнах Європейського Союзу визначаються цільові та інтервенційні ціни на зернові. Цільова ціна – це щорічна бажана ціна у найбільш дефіцитній для даної культури місцевості. Так, для зернових в ЄС такою зоною є м. Дусбург (Німеччина).

Інтервенційні ціни нижчі за цільові на величину транспортних витрат на доставку даної продукції до обраного найбільш дефіцитного місця. Якщо ціна стає нижчою, ніж інтервенційна, відкриваються спеціальні агенції, які скуповують продукцію за інтервенційними цінами. Потім ці за-

паси зберігаються та реалізуються на внутрішньому чи на зовнішньому ринках.

Державні програми всіх розвинених країн спрямовані на захист вітчизняного виробництва від імпорту. В Японії, наприклад, діє жорстка система ліцензування та обмеження імпорту, надскладного оформлення документації та високих податків. Діяльність уряду розвинених держав спрямована на експортування значної частини своєї продукції.

Висновки. Проаналізувавши рівень державної підтримки та регулювання виробництва зерна в країнах з розвинутою ринковою економікою, можемо зробити такі висновки.

Виробництво зерна в цих країнах – високодотаційна галузь сільського господарства, знаходиться в центрі уваги всебічної державної підтримки.

Економічному механізму державної підтримки та регулювання виробництва зерна притаманні різні форми і методи, які здебільшого спрямовані на підтримку ринкових цін та прямі виплати зерновиробникам, що дає їм можливість отримувати стабільні доходи, а також страхування сільськогосподарських ризиків.

Таким чином, ефективні форми використання економічного механізму державної підтримки у зерновій галузі розвинутих країн світу слугує прикладом для нашої країни, а також дає підґрунтя для розроблення стратегії держави та формування законодавчої бази підвищення ефективного стійкого виробництва зерна.

Список використаних джерел:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / В.М. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. — К. : ННЦІАЕ, 2011. — 1008 с.
2. Быков Г.Е. Экономический механизм государственной поддержки и регулирования зернового производства в странах с развитой рыночной экономикой / Г.Е. Быков, В.Г. Быков // Агропромышленное производство: опыт, проблемы и тенденции развития. — 2004. — №1. — С.1–15.
3. Ващуков Л.И. Сельское хозяйство зарубежных стран : статистический справочник / Л.И. Ващуков, Р.Ф. Горячкина, А.Г. Папцов. — М. : ВНИИЭС, 2010. — 120 с.
4. Макаренко А.П. Регуляторна роль механізмів ринку і держави / Макаренко А.П., Мельник Л.Ю. // Інвестиції: практика та досвід. — 2007. — № 13. — С. 22–27.
5. Папцов А.Г. Некоторые аспекты государственной поддержки сельского хозяйства Японии / А.Г. Папцов // Агропромышленное производство: опыт, проблемы и тенденции развития. — М. : ВНИИЭСХ, 2003. — №2. — С.19–25

6. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобойник, Р.П. Саблук та ін. — К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 190 с.

*Р.В. Данильченко. **Международный опыт функционирования и регулирования зернового рынка.***

Рассмотрены основные формы и методы государственной поддержки зернового производства в странах с развитой рыночной экономикой. Определены основные преимущества и недостатки применения с целью внедрения их в Украине.

*R. Danilchenko. **International experience of grain market functioning and support.***

The basic forms and methods of state support of grain production in the countries with developed market economies are discussed. The main advantages and disadvantages of the application in order to implement them in Ukrainian system are underlined.